

הן בכל דור תקום גיבורה: גבורת יהודית בתרבות העברית של ימי הביניים

מקורות להרצאה

ד"ר נגה ליבי כהן, אוניברסיטת בן גוריון בנגב

1. ארחות חיים, הלכות חנוכה סימן י"ב

ונשים חייבות בנר חנוכה, שאף הן היו באותו הנס. ויש מפרשים, שעל ידי אשה בא להם הנס הגדול ההוא, ושמה יהודית, כמו שמפורש באגדה, והיתה בת יוחנן כהן גדול והיתה יפת תואר מאד, ואמר המלך יון שתשאר (שתשכב) עמו והאכילתו תבשיל של גבינה כדי שיצמא וישתה לרוב וישתכר מן היין ויישן וירדם, ויהי לו כן ויישן וירדם, וחתכה ראשו והביאתו לירושלים, וכראות שר הצבא כי מת גיבורם וינוסו. על כן נהגו לעשות תבשיל של גבינה בחנוכה

2. בבלי שבת כג ע"א

אשה ודאי מדליקה, דאמר רב יהושע בן לוי, נשים חייבות בנר חנוכה, שאף הן היו באותו הנס

3. פירוש התוספות לבבלי מגילה ד ע"א

"פירש רשב"ם שעיקר הנס היה על ידן: בפורים על ידי אסתר, בחנוכה על ידי יהודית, בפסח שבזכות צדקניות שבאותו הדור נגאלו"

4. קטעים מתוך הפיוט 'אודך כי אנפת', יוצר לשבת חנוכה, מחבר: יוסף בר שלמה מקרקסונה, מאה י"א

סיפֿתני בליֿלה, היא יהודית / סודָה בְרוּךְ וְטַעֲמָה עִידִית / סוּחֶרָה לְעַמָּה וּלְגִוּוֹן לְפִידִית [...]

קִפְחָתוֹ אֲזֵ שְׁנַת תְּרִדִימָה / קְרוּאֵיוֹ לְמוֹ הַנְּעִרָה לְפִגְמָה / קְדָקְדוֹ הַשְּׁפִיב וְכִנְשׁוֹ נִדְמָה // קָמוּ חֵישׁ וּפְנֵי לְדָרְכָם / קָלוּ וְגָלְ מַעַל מַלְכָם / קְדָמוֹ וְיָרוּצוּ לְאֶהְלֵי סוּכָם // קְרוּאָה יִרְאֵת יֵי וּמִשְׁפָּלָת / קֶצֶצָה גּוֹלְגֵלְתוֹ קְרָאֵשׁ שְׁבוּלָת / קִחְתוֹ וְהִבִּיאָתוֹ לְהַטִּיב תּוֹחֵלָת [...]

רְקָדוֹ וְחָדוֹ כֹּל הַלְיָלָה / רְגֵן הַנְּעִימוֹ לְנוֹרָא עֲלִילָה / רְחַפְסֵם וּפְקָדֵם בְּפִסּוּחַ וְחֶמְלָה // שְׁחַר פְּהֶקְרִיו וְהַבּוֹקֶר אֹר / שְׁאָגוּ בְּקוֹל חֶזֶק וְנָאוֹר / "שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יֵי" לְבָאוֹר // שׁוֹדְדִים פְּשָׁמְעוּ הַמּוֹלֵת הַהֶמוֹן / שְׁקָדוֹ לְהַקִּיץ הַמְּלֶךְ וְלִכְמוֹן / שְׁזַפְּוֵהוּ מֵת מְוֹשָׁב בְּאַרְמוֹן // שְׁאוּנָם נִכְנַע וְתִבְרַח רוּחַם / שְׁחַחוּ וְחָגְרוּ בְּפֶחַד אֲבָחָם / שׁוּבִיחֵם וְדָפוּם וְהַכִּיּוֹם לְפִלְחָם // תִּימּוּם וְהַרְגוּם תִּיגְלֵי תִיגְלֵים / תּוֹדוֹת וְשִׁיר סִיגּוֹ סְגוּלִים / תּוֹקֶף הַנֵּס קָבְעוּ מִשְׁפִּילִים // תִּימְמוֹ הַלֵּל לְגִמּוֹר שְׁמוֹנָה / תּוֹכֵן גְּרוֹת לְהַעֲלוֹת בְּרַנְנָה / תְּמִיד בְּכֹל שְׁנָה וְשָׁנָה

- המקור לטקסט – מהדורת פיוטי חנוכה של גבריאל וסרמן: Gabriel Wasserman, "Liturgical Poems of Hanukkah from Europe: Critical Edition and Investigations" [2 vols.], Doctoral Dissertation, Bernard Revel Graduate School, Yeshiva University, New York, 2016

5. מתוך: שאילתא כ"ז, שאילתות דרב אחאי [מהדורת מירסקי] – ע"פ כתב יד מהמאה הט"ו

כיון ששמע אליפרנוס מלך יונים שהרגו ההגמון שלו ואנשיו, עמד וקבץ כל גייסות שלו וחיילותיו, ובא וחנה על ירושלים, והיו ישראל באימה ופחד גדולה, וחזרו כולם בתשובה שלימה לפני הקב"ה, והיו רודפים אחד גמילות חסדים, והיו עוסקים בתורה יומם ולילה [...] והיתה בירושלים אשה אחת יפה עד מאד ושמה יהודית, וכיון שראתה את ישראל שהיו זהירין בתורה ביותר וזריזין במצות, מסרה עצמה לשמים ואמרה: אלך אני אצל אותו הערל, שמא יעשה המקום נס על ידי, ועמדה וקשטה עצמה כיון שהגיעה אצל מחנה היונים התחילה מתקלסת ואומרת: יחי המלך, יחי המלך. אמ' לה: מה טיבך לכאן? אמרה להם: יש לי לדבר עם המלך, לכו והודיעוהו. הלכו ואמרו: נערה יצאה מירושלים, שאין כיופיה בעולם, והיא רוצה לדבר לך. אמר להם: הביאו אותה לפני הלכו והביאו אותה לפניו.

אמר לה: מה טיבך? אמרה לו: אדוני המלך, אחי ואבי נביאים היו וכהנים הן, ושמעתי שהן אומרי' אין העיר ירושלים נופלת אלא בעיר ששמת ביד המלך ששמו אליפרנוס, ועכשיו באתי שתתן לי אמנה לכל בית אבי ולכל משפחתי. מיד נתן לה המלך אמנה. אמר לה: אם רצוניך שתינשאי לי ואתן לך עד חצי מלכותי. אמרה לו: מאין זכותי להנשא אפילו לאחד מעבדיך, וכל שכן למלך. אלא עכשיו אני בנדתי, ולערב אני טובלת ואעשה רצון המלך, לא אמרה רצונך, אדוני המלך, צוה ויעבירו כרוז בכל המחנה, שכל מי שרואה שתי נשים הללו הולכות אצל המעיין, אל ידבר להן טוב ורע. מיד צוה המלך והעבירו כרוז בכל המחנה כמו שאמרה לו היא, ומרוב שמחה עשה סעודה גדולה, וזימן כל גדוליו ושריו ואכלו ושתו ונשתברו, ונשתכר המלך יותר מכולם, ונפלה עליו תרדמה ונעשה כמות, וכשראו אותו שריו וגדוליו, אמרו זה לזה: בואו ונצא מכאן, שכל זאת אינו עושה המלך אלא בשבילנו, כדי שנצא מכאן ויפנה הנערה. מיד הלכו כל אחד ואחד באהלו, ונשתייר המלך והנערה ושפחתה לבדם. כיון שראתה הנערה שהיה ישן כמות, נטלה הסייף וחתכה ראשו, ופירשה עליו סדין, ונטלה את ראשו ונתנה אותו בשק ביד שפחתה, והלכו להם עד המעיין, ולא היה רשות לשום אדם לדבר להן מטוב ועד רע, שכבר צוה המלך. ומן המעיין הלכו לשערי ירושלים. אמרה להם פתחו לי השער ואיכניס שכבר עשה לנו הקב"ה נס. אמרו לה אין את מתביישת מן הקב"ה לא דיך שהלכת וקלקלת עם אותו הערל וטמא אלא את רוצה ליכנס בעלילי לשנאי ישראל. ונשבע[ה] להם והרא[ת] להם ראשו של מלך ולא היו מאמינים עד שהראו את הראש לעטור הגמון של מלך שהיה אסור נגד שערי ירושלים מפני שלמד זכות על ישראל, ואמ' להם בודאי ראשו של מלך. מיד פתחו לה השער ונכנסה. ושמחו ישראל שמחה גדולה, ונתנו שבח להקב"ה. וכיון שעלה עמוד השחר, נתקבצו ישראל בבתי כנסיות ובבתי מדרשות והתפללו, ואח"כ יצאו עליהן, ואמרו בקול גדול: שמע ישראל יו"י אלהינו יו"י אחד, וכשהגיעו במחנה יונים נבהלו ונודעו ואמרו שמא למלחמה באים עלינו, הלכו אצל המלך להודיעו ומצאו אותו מכוסה בלא ראש. באותה שעה רפו ידיהם ולא עצרו כח, ופנו ללכת איש לארצו, ורדפו ישראל אחריהם, והרגו מהם לאין מספר ואין מניין. וכן יהי רצון. מי שעשה ניסים לאבותינו הוא יעשה עמנו ניסים ונפלאות, ונאמר אמן.

6. הגהות הרמ"א אורח חיים, הלכות חנוכה סימן תרע סעיף ב.

בכ"ה בכסליו מתחילין שמונת ימי חנוכה ואסורים בהספד ותענית, אבל מותרין בעשיית מלאכה; ונוהגות הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד שהנרות דולקות, ויש מי שאומר שאין להקל להם. הגה: [...] יש אומרים שיש לאכול גבינה בחנוכה לפי שהנס נעשה בחלב שהאכילה יהודית את האויב